

DE CE CONTEAZĂ MAREA NEAGRĂ

Istoria nu este numai despre trecut

Cea mai mare parte a istoriei sale antice și medievale, bazinul Mării Negre a fost locul de întâlnire al unor civilizații înfloritoare, ambiții imperiale, confruntări pentru dominație și control, sinergii economice și culturale. Orașele-state grecești au fondat colonii comerciale de-a lungul țărmurilor Mării Negre încă din secolul VII î.Hr., Bizanțul a dominat timp de secole printr-o rețea complicată de alianțe și intervenții militare selective, tătarii și Hoarda de Aur au controlat un segment vital al Drumului Mătăsii din China până în Europa, Veneția și Genova și-au implantat centre comerciale prospere care au supraviețuit până la sfârșitul secolului XV, când au fost covârșite de puterea în creștere a Imperiului Otoman, care la rândul său s-a confruntat cu expansiunea imperială a Rusiei, care a ajuns la țărmurile Mării Negre pe la mijlocul secolului XVIII. Rivalitatea dintre cele două imperii s-a soldat adesea cu războaie, știrbind din domeniile fiecăruia pe măsură ce Rusia se înverșuna să obțină controlul asupra întregului spațiu maritim, mai ales asupra strâmtorilor Mării Negre, asumându-și rolul de eliberator al popoarelor creștine.¹

Un moment important l-a reprezentat Războiul Crimeei din 1856-1859, când Marea Britanie și Franța s-au aliat cu forțele otomane pentru a menține echilibrul de putere în regiune. Înfrângerea Rusiei și slăbirea supremației Imperiului Otoman au deschis calea către dobândirea independenței de stat a națiunilor de pe litoralul vestic al Mării Negre (inclusiv România) și din Balcani.²

În urma Primului Război Mondial, dizolvarea Imperiilor Țarist și Otoman a schimbat din nou raportul de forțe pe plan regional, după cum actorii politici erau împărțiți în susținători sau oponenți ai *status quo* teritorial constituit. Disputa perenă privind regimul strâmtorilor Mării Negre³ a fost soluționată până la urmă prin Convenția de la Montreux din anul 1936, care – deși reflecta condițiile politice și tehnice de la acea vreme în ceea ce privește restricțiile de tonaj și durata staționării pentru navele militare ale statelor neriverane – este în vigoare și astăzi.

---

¹ Hélène Carrère D'Encausse, *Imperiul Eurasiei: o istorie a Imperiului Rus de la 1552 până astăzi*, trad. Anca Irina Ionescu, Orizonturi, București, 2008, p. 9. [titlu original: Hélène Carrère d'Encausse, *L'Empire d'Eurasie: une histoire de l'Empire russe de 1552 a nos jours*, Fayard, Paris, 2005].

² Dominic Lieven, "Dilemmas of Empire 1850-1918. Power, Territory, Identity", în *Journal of Contemporary History*, vol.34, nr. 2, aprilie 1999, p. 172.

³ Serge Gorianow, *Le Bosphore et les Dardanelles: etude historique sur la question de Detroits*, Plon-Nourrit et Cie, Paris, 1910, pp. 1-3.

Cel de-al Doilea Război Mondial a schimbat tabloul geopolitic regional încă o dată. În timpul războiului, în Crimeea au avut loc lupte grele, în special pentru portul Sevastopol, ceea ce explică valoarea lor simbolică în mentalul colectiv rus. Cu excepția Turciei, care a ales să devină membru NATO în 1952, toate celelalte entități politice din jurul Mării Negre fie se aflau în componența URSS, fie erau state-satelit ale Uniunii Sovietice, membre ale Tratatului de la Varșovia. Regiunea a constituit unul din spațiile de desfășurare ale războiului rece, cu scurte perioade de destindere relativă⁴ alternând cu escaladarea ocazională a tensiunilor și incidente navale datorate străduințelor Uniunii Sovietice de a transforma flota sa din Marea Neagră într-un instrument de dominație militară și proiecție a propriei puteri.

Căderea comunismului și dezmembrarea fostei Uniuni Sovietice și a Iugoslaviei au configurat un peisaj regional mai diversificat, incluzând membri NATO și/sau membri sau candidați UE, precum și țări care iau în considerare alte opțiuni. Majoritatea au traversat o perioadă dificilă de tranziție către democrație funcțională și economia de piață, unele au evoluat către un sistem autoritar de guvernare, unele au îmbrățișat valorile și instituțiile Occidentului, altele nu. După un deceniu de confuzie, Federația Rusă a decis să urmeze un drum aparte, caracterizat prin centralizarea tuturor pârghiilor puterii, militarizare accelerată și ostilitate declarată față de Occident, în special față de Statele Unite. Unul dintre fronturile de luptă ale acestei noi asertivități este acum regiunea extinsă a Mării Negre.

Între timp, în anii imediat următori războiului rece, au avut loc unele tentative laudabile de a constitui un cadru constructiv de cooperare, în ciuda divergențelor existente. Astfel, ca urmare a unei inițiative turce, în cadrul unui summit regional desfășurat la Istanbul, la 25 iunie 1992, a fost creată Organizația Cooperării Economice a Mării Negre (OCEMN), ca un instrument de interacțiune orientată spre înfăptuirea de proiecte comune în anumite domenii specifice.⁵ Deși organizația are o arhitectură instituțională completă (consiliu ministerial, adunare parlamentară, grupuri de lucru tematice, secretariat internațional, bancă regională și centru de cercetare), ea nu a reușit să implementeze proiecte semnificative, servind în principal ca for de dezbateri și contacte pentru țări care, altfel, nu sunt angajate într-un dialog (de ex., Armenia și Azerbaidjan).

De asemenea, NATO și UE au avut o serie de inițiative și programe de lucru adaptate la nevoile regiunii extinse a Mării Negre. Odată cu aderarea Bulgariei și a României la NATO (2004) și

---

⁴ A se vedea Mircea Malița și Dan Dungaci, *Istoria prin ochii diplomatului. Supraviețuirea prin diplomatie, "deceniul deschiderii" (1962-1972) și crizele globale*, Editura RAO, București, 2015, pp. 325-350.

⁵ Declarația de la Istanbul și Declarația Bosforului au fost semnate de 11 șefi de stat și de guvern (Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Republica Moldova, România, Federația Rusă, Turcia și Ucraina). Serbia a aderat ulterior, iar OCEMN a dobândit identitate juridică de organizație regională, conform Capitolului VIII al Cartei ONU. Printre observatorii la OCEMN se numără SUA, Germania, Marea Britanie, Franța, Polonia și alte state.

integrarea în UE (2007), ambele organizații au devenit puteri la Marea Neagră, fiind nevoite să gestioneze consecințele acestui nou statut.

Ca urmare a adoptării Strategiei de Securitate a UE (decembrie 2003), Consiliul European a făcut public (mai 2004) un document cuprinzător privind Politica Europeană de Vecinătate (ENP) pentru statele din sudul și estul Uniunii Europene lărgite. Aceasta a fost urmată de alte două documente programatice: Parteneriatul Estic, conceput la inițiativa comună a Poloniei și Suediei, pentru a dezvolta relațiile bilaterale ale UE cu Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina, și Sinergia Mării Negre (lansată la Kiev, pe 14 februarie 2008), vizând cooperarea în format multilateral cu țările menționate plus Federația Rusă și Turcia. La Summit-ul NATO de la București (aprilie 2008) au fost, de asemenea, discutate perspectivele pentru relații mai strânse în regiunea Mării Negre. Tot atunci, Ucraina și Georgia au primit asigurări că ar putea deveni membre ale Alianței la un moment dat, fără a li se adresa însă invitația oficială de a începe procesul de aderare.

Este evident acum faptul că, în toată această perioadă, bazându-se pe propriile interpretări ale tendințelor globale în general și regionale în special, liderii Federației Ruse au dezvoltat o adevărată obsesie legată de ceea ce consideră a fi o intruziune a Occidentului în propriul spațiu de interese privilegiate. Discursul, faimos de-acum, al președintelui Vladimir Putin, rostit cu prilejul Summit-ului de Securitate de la München în 2007, a relevat un sentiment incontestabil de frustrare și ostilitate pronunțată. Au urmat războiul din Georgia, în august 2008, ocuparea și ulterior recunoașterea unilaterală ca state independente a celor două provincii aflate sub suveranitate georgiană, anexarea ilegală a Crimeei și războiul hibrid din sud-estul Ucrainei. Apoi a venit și incursiunea în Siria. Logica escaladării strategice a început și se află în desfășurare.

Conflictele „înghețate”: precursori ai problemelor ce vor veni

Deloc surprinzător, conflictele înghețate din fostul spațiu sovietic sunt localizate în regiunea de importanță strategică a Mării Negre, pe teritoriul unor state suverane precum Azerbaidjan (Nagorno-Karabach), Georgia (Abhazia și Osetia de Sud), Republica Moldova (Transnistria)⁶ și, mai recent, Ucraina (așa-numitele „republici populare” Donețk și Lugansk). Ori de câte ori au loc conflicte similare pe teritoriul Federației Ruse, acestea sunt tratate ca niște răzmerițe sau acțiuni teroriste și sunt reprimare necruțator, ca în cazul celor două războaie cecene. Asemenea conflicte nu sunt niciodată „înghețate”.

---

⁶ Dan Dungaci, *Moldova ante portas*, Editura Tritonic, București, 2005.

În cazul de față este vorba, de fapt, de conflicte interne care au cauze istorice legate de etnicitate, identitate sau control politic, care la un moment dat au degenerat în confruntări militare. Fie că a fost implicată de la început sau nu, Moscova intervine pentru a impune încetarea focului sau alt fel de aranjamente provizorii, oprind ostilitățile pentru o vreme, dar lăsând neatins cauzele inițiale. În unele cazuri aceasta presupune continuarea prezenței militare rusești sub forma unor „trupe de menținere a păcii”, pentru a-și asigura pârghii de presiune suplimentare în vederea obținerii unor avantaje geopolitice pe termen lung.

Interesul Moscovei de a genera și menține astfel de focare de tensiune latentă este acela de a controla întregul (state suverane sau zone de interes strategic) prin instaurarea controlului asupra unei părți (zona de conflict). Tocmai de aceea denumirea de „conflicte înghețate” este improprie întrucât sugerează o stare de imobilitate în forma inițială care a precedat faza activă a ostilităților. Acesta este, evident, un fals. Evoluțiile efective de pe teren confirmă existența unui proiect deliberat care stă în spatele tuturor acestor conflicte ce pot fi activate sau dezactivate în funcție de obiectivele strategice urmărite.

În primul rând, aparenta neglijare benignă a acestui tip de conflicte a complicat și mai mult situația. Între timp, o nouă generație, născută după perioada de conflict (cum este cazul în Transnistria sau Nagorno-Karabach), a crescut și a fost educată sub oblăduirea unor regimuri separatiste închise și izolate. Aceștia sunt „cetățeni” ai unor entități nerecunoscute, care nu dau nimănui socoteală, lipsite de legături formale, instituționale cu „țara-mamă” sau cu restul lumii. Schimbarea generațiilor face astfel ca perspectivele soluționării raționale a conflictelor să fie și mai complicate decât erau la momentul izbucnirii acestora.

În al doilea rând, statutul juridic și politic ambiguu al acestor regimuri nerecunoscute le-a forțat să-și dezvolte propriile strategii de supraviețuire, ceea ce a dus, în mod paradoxal, la consolidarea lor pe plan intern și extern. Un fel de *modus vivendi* pervertit, la limita legii și practicilor internaționale acceptate, s-a instalat și a devenit cvasi-funcțional. De sub poșghița de gheață a conflictelor presupus înghețate a răsărit o pletoară de lideri politici, geambași ai puterii și chiar rețele de afaceri transnaționale.

În al treilea rând, „înghețarea” conflictelor a sporit în mod considerabil capacitatea Rusiei de a influența, manipula și controla, direct sau indirect, evoluțiile regionale.. De fapt, regimurile nerecunoscute au devenit, intenționat sau nu, pârghii efective ale acțiunilor geopolitice ale Rusiei, cel puțin prin faptul că au distras atenția de la aspectele cu adevărat importante. Mai mult, după ce a testat cu succes și fără a suferi consecințe instrumentele oferite de existența

conflictelor persistente, Moscova a fost tentată să le folosească din nou în alte situații și nu a ezitat să o facă. Aplicarea aceleiași strategii în zonele separatiste din Donbas, în Ucraina este o consecință directă a faptului că celelalte conflicte au rămas nesoluționate.

Este evident că, până acum, abilitatea de a menține în viață conflictele persistente a servit obiectivului Rusiei de a-și păstra controlul și, în unele cazuri, prezența militară pe teritoriile unor state vecine din regiunea Mării Negre împotriva voinței suverane și prevederilor constituționale ale acestora. În acest sens, orice târăgănare în soluționarea acestor conflicte reprezintă un rezultat favorabil pentru Rusia și invers - orice semnalare a intenției Rusiei să „dezghețe” un conflict indică faptul că nu urmărește decât să obțină mai multe avantaje.

Comunitatea euroatlantică va trebui să fie mai vigilentă cu privire la tentativele reînnoite ale Rusiei de a conferi un simulacru de legitimitate prezenței sale militare, de altfel lipsită de bază legală, în anumite părți ale regiunii Mării Negre. Profitând de o anumită „oboseală” (*conflict fatigue*) și dorința explicabilă de a grăbi revenirea la o relativă stare de normalitate din partea unor actori politici, în special vest-europeni, diplomația rusă a încercat să impună diverse forme de „federalizare” în țări care se confruntă cu separatismul sponsorizat de Moscova. Acest lucru se vede foarte clar în insistența de a legaliza un „statut special” pentru entitățile separatiste, prin amendamente constituționale sau alte dispoziții juridice care le-ar conferi *de facto* un drept de veto în probleme vitale de politică externă și de securitate la nivel național. Este cazul Ucrainei (enclavele Donețk și Lugansk) și al Republicii Moldova (Transnistria).

Consecințele menținerii conflictelor persistente pot merge însă mult mai departe. La Summit-ul Nuclear de la Washington (1 aprilie 2016) s-a atras atenția asupra pericolului pentru regimul neproliferării și siguranța instalațiilor sau a materialelor nucleare ca urmare a degradării securității frontierelor și a controalelor vamale în regiunile separatiste, făcându-se referire la activitățile de contrabandă bine documentate care își au originea tocmai în Transnistria, Donbas, Abhazia și Osetia de Sud.⁷

Militarizarea Mării Negre

În termeni militari, Federația Rusă acordă o atenție sporită Mării Negre, în special din 2007, în încercarea de a se reafirma ca putere de anvergură mondială și a fi recunoscută ca atare. În februarie 2007, în cadrul Conferinței de Securitate de la München, președintele Vladimir Putin a

---

⁷ Richard Weitz, “Frozen Conflicts Undermine Nuclear Security”, în *Eurasianet*, 5 aprilie 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78126>.

declarat răspicat că nu mai este dispus să tolereze ceea ce a descris ca fiind intruziunea NATO în zonele de interes privilegiat ale Rusiei. Câteva luni mai târziu, forțele aeriene ruse au decis ca bombardierile strategice să-și reia zborurile la mare distanță, inclusiv în spațiul Mării Negre. Conform declarațiilor lui Sergey Karaganov, cunoscut analist rus, aceasta a reprezentat începutul unei noi epoci a confruntării, în care Rusia se ghidează după un set diferit de valori, bazat pe tradiționala „aspirație către dreptate dincolo de legi și reguli formale”, precum și pe dorința de a-și „apăra interesele naționale prin utilizarea forței”.⁸

Războiul georgian din august 2008 a fost, într-un fel, un test pentru ceea ce avea să urmeze. Una dintre concluziile la care au ajuns planificatorii militari ruși după operațiunea din Georgia a fost aceea că au nevoie de capacități moderne pentru misiuni navale combinate. În toamna anului 2008, Comandamentul Marinei Militare ruse a anunțat planuri ambițioase privind dezvoltarea flotei din Marea Neagră, inclusiv în vederea desfășurării de operațiuni în Marea Mediterană. De asemenea, a fost decisă accelerarea dezvoltării portului militar de la Novorossiysk, având în vedere că la acea dată Rusia nu-și putea majora prezența navală la Sevastopol datorită limitărilor impuse de înțelegerile corespunzătoare cu Ucraina.

Anexarea ilegală a Crimeei, în martie 2014, i-a oferit Rusiei un avantaj geostrategic clar. Transformarea rapidă a peninsulei într-un bastion naval și aerian în sensul creării unei zone anti-acces (A2/AD) este pe cale să reconfigureze peisajul de securitate și apărare în Europa și reprezintă, în același timp, o provocare pe care NATO nu o mai poate ignora din cauza consecințelor imediate asupra capitalului său de descurajare.⁹ De fapt, se pare că Rusia a obținut un *place d'armes* strategic pentru incursiuni viitoare în „vecinătatea apropiată”, văzută de această dată într-un sens mai larg, incluzând Balcanii, estul Mediteranei și Levantul. Apar semne care indică faptul că, pe lângă amenințările la adresa suveranității Ucrainei, Georgiei și Republicii Moldova, Rusia intenționează să controleze navigația în spațiul Mării Negre, să-și protejeze liniile de comunicații și rutele energetice de transport, să intimideze membrii NATO precum Bulgaria, România și Turcia, și să interzică accesul forțelor NATO în Marea Neagră.

Indiferent care ar fi obiectivele strategice nedeclarate ale Rusiei, amploarea și rapiditatea transformării și modernizării militare în Crimeea din ultimii 2 ani este impresionantă în ceea ce privește infrastructura, amplasarea forțelor terestre, a unităților de aviație și apărare antiaeriană, precum și reechiparea marinei militare. La sfârșitul anului 2015, flota rusă din Marea Neagră dispunea de 4 submarine, 41 de nave de suprafață, 34 de avioane și 40 de elicoptere, plus un

---

⁸ Sergey Karaganov, “Novaia ideologicheskaja borba?”, interviu în cotidianul *Izvestia*, 23 aprilie 2016, <http://www.izvestia.ru/news/610812>.

⁹ George Vișan și Octavian Manea, “The emerging access-denial challenge for NATO’s Eastern Flank”, în *Black Sea in Access Denial Age*, Romania Energy Center (ROEC), raport special realizat cu sprijinul NATO, București, ianuarie 2016, p. 19.

regiment de infanterie marină. Forța navală este susținută de un corp de apărare aeriană format din 2 regimente de avioane de vânătoare, adică 50-60 aparate SU-27 (Flanker) și MIG-29 (Fulcrum), și 2 regimente de rachete sol-aer.¹⁰ Cel de-al 5-lea submarin clasa Kilo (Proiect 636.6 Varshavianka, conform clasificării rusești) a fost finalizat în martie 2015 pentru a se alătura flotei din Marea Neagră și va fi urmat de al 6-lea în 2016.¹¹ Fregatele clasa Krivak V *Admiral Grigorovich* (Proiect 1135 Burevestnik), *Admiral Essen*, care au efectuat probe de larg în noiembrie 2015, și *Admiral Makarov*, dat la apă la șantierul naval de la Kaliningrad în septembrie 2015, urmează să fie trimise la Sevastopol în 2016.¹² Alte 3 fregate sunt programate să fie livrate înainte de 2020, dacă partea rusă poate găsi substituenți pentru motoarele cu turbină care erau furnizate de Ucraina până acum.¹³ Un număr de 15 nave au fost adăugate recent la flota rusă din Marea Neagră, inclusiv 2 submersibile clasa Kilo, 2 corvete purtătoare de rachete și un număr de ambarcațiuni de patrulare. Potrivit Centrului pentru Analiza Strategiilor și Tehnologiilor de la Moscova, încă 20 de corvete purtătoare de rachete urmează să fie livrate până în 2020.¹⁴

Un complex de platforme mobile este astfel creat și echipat cu sisteme de rachete Kalibr, capabile să lovească infrastructura NATO din Turcia până în sudul Italiei, sudul Germaniei și întreaga Europă Centrală. Comandantul Flotei Mării Negre, amiralul Aleksandr Vitko, a recunoscut în mod explicit că două corvete echipate cu rachete Kalibr s-au aflat sub comanda sa în decembrie 2015.¹⁵ Este de reținut faptul că puterea acelor rachete a fost demonstrată când flotila rusă din Marea Caspică a lovit cu precizie ținte din nordul Siriei, traversând teritoriile Iranului și Irakului. Experții militari sugerează posibilitatea realistă de a aduce în Crimeea sisteme de arme cu potențial destabilizator și mai mare, precum rachetele de croazieră Iskander capabile să transporte focoase nucleare cu o rază de acțiune de peste 500 km, aceasta reprezentând o violare clară a Tratatului privind Forțele Nucleare Intermediare (INF), și bombardiere strategice TU-23M3.¹⁶

Dintre celelalte state riverane Mării Negre doar Turcia are o flotă și forțe aeriene comparabile cu cele ale Rusiei. Ucraina, fiind deposedată de 70% din flota sa odată cu ocuparea Crimeei, mai

---

¹⁰ *Russian Navy Black Sea capabilities in case of conflict against NATO*, TASS Defence, 11 februarie 2016, accesat la <http://www.navyrecognition.com/index.php/focus-analysis/naval-technology/3570-analysis-russian-navy-black-sea-fleet-capabilities-in-case-of-conflict-against-nato.html>, 15 februarie 2016.

¹¹ <http://www.flotprom.ru/2016/admiralteiskieVerfi4>, 18 martie 2016.

¹² *Fregat 'Admiral Essen' v more*, <http://bmpd.livejournal.com/1567164.html>, 8 noiembrie 2015.

¹³ *The Russian Navy—a historic transition*, Report by the US Navy Intelligence Office,

<http://www.oni.navy.mil/Portals/12/Intel%20agencies/russia/Russia%202015print.pdf?ver=2015-12-14-082038-923>, 14 decembrie 2015.

¹⁴ "Black Sea Rising: Rebirth of a Russian Fleet", în *The Moscow Times*, 17 martie 2016,

<http://www.themoscowtimes.com/business/article/black-sea-risingrebirth-of-a-russian-fleet/562831.html>.

¹⁵ "Russian Warships Equipped with Kalibr missiles join Black Sea Fleet", în *Sputnik News*, 12 decembrie 2015.

¹⁶ *Black Sea rising. Russia's strategy in Southeast Europe*, Report by the Center for European Policy Analysis, Washington, D.C., februarie 2016.

dispune doar de două corvete și o navă de patrulare dotată cu rachete.¹⁷ Georgia are doar câteva ambarcațiuni rapide ale gărzii de coastă. Țări NATO precum Bulgaria și România au flote învechite, cu capacitate de lovire redusă și rază limitată de acțiune (4 fregate, 2 corvete și o navă de patrulare dotată cu rachete - Bulgaria¹⁸; 3 fregate, 4 corvete și 3 nave purtătoare de rachete - România¹⁹). În 2015, marina militară turcă era încă superioară celei ruse în ceea ce privește numărul de combatanți (44 nave de suprafață și 13 submarine față de 22 nave de suprafață și 3 submarine operaționale ale flotei ruse din Marea Neagră), dar aceste diferențe se vor reduce considerabil până în 2020. În schimb, flota rusă din Marea Neagră deține de pe acum superioritatea în ceea ce privește capacitatea de lovire și raza de acțiune sol-navă și navă-navă (124-200 km pentru Turcia față de 600 km pentru Rusia).

Toate acestea indică dezvoltarea programatică a capacităților ofensive ruse concentrate pe Crimeea și flota rusă din Marea Neagră, care tinde să modifice echilibrul militar în regiune și dincolo de aceasta. În același timp, cu vehemența lor caracteristică, decidenții și formatorii de opinie ruși s-au arătat indignați de măsurile pur defensive de răspuns luate de țările NATO. O dovadă în acest sens o constituie reacția disproporționat de nervoasă a acestora la inaugurarea formală a sistemului antirachetă de la Deveselu, în România, la 12 mai 2016. Contrazicând realitatea, propaganda rusă a prezentat evenimentul ca fiind o amenințare la adresa securității naționale a Rusiei și a mers până acolo încât să evoce posibilitatea denunțării Tratatului privind Forțele Nucleare Intermediare din 1987, ceea ce ar elimina ultimele vestigii ale regimului de control al armamentelor și ar deschide calea pentru reluarea cursei înarmărilor.²⁰

Noi provocări privind securitatea energetică

Cele mai multe dintre țările din regiunea extinsă a Mării Negre (inclusiv din Balcani) s-au confruntat timp îndelungat cu vulnerabilități serioase în ceea ce privește securitatea energetică datorită dependenței lor de o sigură sursă de aprovizionare cu gaze din Rusia, fiind în acest fel expuse presiunii politice și șantajului. Acestea au învățat, totuși, să se descurce cu neplăcerile cauzate de această situație și au căutat modalități de acomodare, concomitent cu încercarea de a-și diversifica sursele și a-și ameliora balanța energetică. Anexarea Crimeei, războiul prin interpuși din sud-estul Ucrainei și afirmarea dură a puterii militare a Rusiei au constituit o trezire la realitate pentru actorii regionali, Europa și restul lumii, având consecințe pe mai multe planuri,

---

¹⁷ “Ukrainian Navy”, <http://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/vms-modernization.htm>.

¹⁸ “Bulgaria: Major Navy equipment”, <http://www.armedforces.co.uk/europeandefence/edcountries/countrybulgaria.htm/bulgariannavy>.

¹⁹ “Romanian Naval Forces”, <http://www.navy.ro/en/>.

²⁰ Pavel Felgenhauer, “INF Treaty Increasingly in Danger, as Russia Balks at New Missile Defense Base in Romania”, în *Eurasia Daily Monitor*, Jamestown Foundation, Washington, D.C., vol. 13, issue 93, 12 mai 2016.

care afectează și domeniul energetic.²¹ Pe fondul lucrurilor, un studiu recent (citând și surse rusești) argumentează presupunerea că decizia de a invada și anexa Crimeea ar fi putut fi influențată, măcar în parte, și de considerente privind accesul și controlul resurselor energetice, în special cele din perimetrele off-shore ale Mării Negre și Mării Azov.²² Era de așteptat o reacție, iar aceasta se produce.

Nici condițiile de piață nu au fost favorabile intereselor energetice ale Rusiei. Scăderea la jumătate a prețurilor mondiale la petrol și gaze, deprecierea masivă a rublei, plus sancțiunile impuse de Occident ca urmare a aventurii din Ucraina au aruncat în vrie bugetul Rusiei, ducând la recesiune (reducerea cu 3,7 a PIB-ului) în 2015, care probabil se va prelungi în 2016. A devenit limpede că, în mai puțin de un deceniu, dar mai ales în ultimii 2 ani, Rusia și-a pierdut renumele de partener energetic de încredere – imagine pe care o cultivase chiar și în cele mai grele perioade din timpul războiului rece. Eșecul Rusiei de a convinge statele bogate în petrol din Golf, prezente la conferința din Qatar de la mijlocul lunii aprilie 2016, să reducă producția de petrol pentru a crește prețul a diminuat și mai mult speranțele Moscovei de a se redresa financiar și de a evita declinul economic.²³

Conștientizând propriile vulnerabilități, UE a adoptat și se află în curs de implementare a unui set coerent de măsuri legislative și regulatorii pentru a-și îmbunătăți poziția în domeniul energetic și a reduce efectele practicilor monopoliste: Strategia Energetică a UE (iunie 2014), Pachetul Uniunii Energetice (martie 2015) și Inițiativa Comisiei Europene pentru conectarea rețelelor de gaze în Europa Centrală și de Sud-Est – CESEC (iulie 2015). În ciuda progresului lent și a persistenței incertitudinilor politice și financiare în UE după criza din 2008-2009, aceste decizii politice au dat statelor membre și partenerilor regionali o anumită doză de încredere că vor putea face față turbulențelor. Într-adevăr, este remarcabil că Ucraina, o țară aflată în război și care se confruntă cu nenumărate dificultăți, a reușit performanța aproape incredibilă de a reduce semnificativ dependența sa aproape totală de gazele rusești, de la aproximativ 40 de miliarde m³ în 2011 la mai puțin de 5 miliarde m³ în 2015.²⁴ De asemenea, Turcia a început, cu succes, să-și diversifice sursele de gaze din import ca urmare a deteriorării relațiilor sale cu Rusia.

Privind situația în ansamblu, tendințele recente la nivel mondial par să confirme că disponibilitatea resurselor și fiabilitatea livrărilor pot fi asigurate. În ciuda previziunilor sumbre,

---

²¹ *The Ukraine War and CEE Energy Security*, Energy Intelligence Brief No. 1, Center for European Policy Analysis, Washington, D.C., aprilie 2016.

²² Eugenia Gusilov, "The Black Sea after Crimea – the energy factor", în *Black Sea in Access Denial Age*, Raport special produs de Romanian Energy Center (ROEC) cu sprijinul NATO, București, ianuarie 2016, p. 47.

²³ Stephen Blank, "Moscow's appointment in Doha Goes Awry", în *Eurasia Daily Monitor*, Jamestown Foundation, Washington, D.C., vol. 13, issue 87, 4 mai 2016.

²⁴ Eugenia Gusilov, *Op. cit.*, p. 42.

avem acum o abundență iar nu un deficit de resurse convenționale de energie, în special de hidrocarburi.²⁵ Același lucru este valabil, până la un punct, în ceea ce privește infrastructurile energetice, care par să fie redundante în anumite părți ale lumii, în timp ce în alte zone acestea sunt deficitare. De asemenea, este adevărat că domeniul energetic la nivel mondial a cunoscut evoluții care l-au schimbat fundamental, în special ca urmare a unor inovații tehnologice spectaculoase: revoluția petrolului și gazelor de șist și din roci dense în SUA²⁶, avântul resurselor regenerabile (eoliene, solare, biomasa) la prețuri din ce în ce mai accesibile, stocarea de energie la costuri rezonabile, rețelele electrice inteligente și contorizarea, clusterare locale de autonomie energetică, clădiri „verzi” și multe altele în curs de implementare. Electrificarea sectorului energetic este în plină desfășurare în transporturi, sisteme de încălzire/răcire și alte domenii. De precizat că majoritatea inovațiilor în sfera energiei vizează respectarea cerințelor de mediu privind reducerea amprentei de carbon și atenuarea efectelor schimbărilor climatice. Acum nu se mai pune doar problema cine controlează resursele și rutele de tranzit. În timp ce rămâne un domeniu de importanță strategică, energia urmează o logică proprie, iar ambiția de a obține dominația energetică ca armă politică devine mai puțin relevantă. Acea eră este pe cale să se încheie.

Țările din regiunea extinsă a Mării Negre și din Balcani sunt, inevitabil, parte a acestui proces.²⁷ Cele mai multe dintre ele încă se confruntă cu probleme spinoase care, în mare, au fost depășite în alte părți ale Europei, precum dependența excesivă de o singură sursă de energie primară, învechirea capacităților de producție și a rețelelor de transport, interconectări transfrontaliere slabe ale rețelelor de conducte și de electricitate, eficiența energetică scăzută pe unitatea de produs zone întinse de pauperitate energetică. Panoplia de politici și măsuri proactive avute acum în vedere la nivel regional se împarte în două categorii: (i) modernizarea sistemelor naționale de producție, transport, distribuție și utilizare a energiei; (ii) promovarea cooperării internaționale cu prioritate în zonele în care abordarea regională este fezabilă din punct de vedere politic și aduce o valoare adăugată în plan economic comparativ cu eforturile individuale ale țării respective.²⁸ O orientare rezonabilă către viitor poate include recomandări precum: (i) Menținerea unui mediu de investiții prietenos, care să permită dezvoltarea de noi resurse în timp util; (ii) Realizarea unei rețele extinse de interconectori; (iii) Acțiuni susținute pentru a îmbunătăți eficiența energetică și a modera cererea de energie; (iv) Diversificarea mix-ului

---

²⁵ Marian Radetzki, Roberto F.Aguilera, “The Age of Cheap Oil and Natural Gas Is Just Beginning”, *Scientific American* online, 3 mai 2016.

²⁶ Georgi Gotev, “American LNG declares price war on pipeline gas in Europe”, în *EurActiv*, 22 aprilie 2016.

²⁷ Pentru o prezentare detaliată a situației României și a așteptărilor din partea Parteneriatului Strategic cu SUA în domeniul energiei, a se vedea *Romania’s Energy Crossroads. Strategic Options for Improving Energy Security*, Special Report by the Center for European Policy Analysis, Washington, D.C., martie 2016.

²⁸ Sergiu Celac, “Energy security and environmental concerns in the wider Black Sea region”, în *Balance*, publicație a Asociației Române pentru Clubul de la Roma (ARCOR), București, noiembrie 2014.

energetic într-un mod sustenabil, care să respecte cerințele de mediu; (v) Utilizarea formatelor de cooperare regionale.²⁹

Geografia și bunul simț sugerează că, în mod normal, Europa și Federația Rusă ar trebui să fie parteneri firești în relațiile comerciale și domeniul energetic pentru deceniile următoare. Problema este că actualele circumstanțe cu greu pot fi descrise ca normale. Incorporarea Crimeei de către Rusia ridică întrebări tulburătoare cu privire la statutul juridic al spațiului maritim și interesele comerciale ale companiilor globale care operează în Marea Neagră. S-au deschis deja unele dosare majore în justiție și se așteaptă să apară mai multe.

Oricum, evenimentele recente au demonstrat că, ori de câte ori Rusia decide să se îndepărteze de la normele statornicite de comportament internațional și practicile de afaceri acceptate, europenii sunt capabili să găsească soluții alternative, dacă acționează uniți și cu determinare. Același lucru este valabil și pentru regiunea extinsă a Mării Negre și Balcanilor.

Factorii „externi” ca actori regionali

Interesul și implicarea **Statelor Unite** în regiunea Mării Negre sunt relativ recente și au fost inițial inspirate de considerente geostrategice. În cea mai mare parte a războiului rece, politicile SUA s-au ghidat în principal pe nevoia de a sprijini Turcia ca aliat unic într-un spațiu dominat de sovietici, precum și de a încuraja cu prudență unele țări comuniste (Iugoslavia, apoi România) să-și afirme relativa independență față de Moscova. Echilibrul militar regional a fost păstrat ceva vreme prin înțelegeri punctuale între cele două superputeri privind controlul armamentelor, în special prevederile de flanc ale Tratatului privind Forțele Convenționale în Europa (CFE), ulterior suspendate unilateral de Rusia.

După căderea comunismului și dezmembrarea URSS, Statele Unite au salutat și, după unele ezitări, au susținut ferm opțiunea unor țări central și est-europene de a realiza tranziția complexă, uneori dureroasă, către democrație funcțională și economia de piață. Importanța strategică a regiunii Mării Negre a urcat pe agenda Administrației de la Washington³⁰ odată cu cerințele

---

²⁹ Răzvan Buzatu, Alexandru Coita, “Addressing Emerging Security Challenges in the Black Sea Region”, contribuție specială la acest proiect, București, aprilie 2016.

³⁰ *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Ronald D. Asmus *et al.* Editors, German Marshall Fund of the US, Washington, D.C., 2004.

logistice și de altă natură legate de operațiunile din Afganistan și Irak. Acesta a constituit și un test practic al credibilității și eficienței noilor aliați.

Momentul de cotitură a intervenit odată cu noul activism strategic al Federației Ruse: ocuparea și anexarea imediată a Crimeei, războiul hibrid din sud-estul Ucrainei și alte cazuri de interferențe politice susținute prin forță militară (toate anticipate de războiul georgian din august 2008). Dintr-o dată, miza geopolitică a Statelor Unite în spațiul extins al Mării Negre a crescut enorm. Dezechilibrul strategic care s-a produs, în ciuda denumirilor fanteziste pe care le-a primit, prin mijloace specifice ce țin de politica secolului XIX, trebuie corectat prin avertizare și descurajare înainte de a se agrava și a necesita acțiuni mai robuste.

În timp ce comunitatea internațională era mai atentă la mișcările strategice ale Rusiei în regiunea extinsă a Mării Negre, **China** își extindea influența într-un mod mai subtil și insidios. Pornind de la propriile sale interese, Beijing-ul a identificat oportunități considerabile în regiune, ca parte a conceptului trans-urasiatic "One Belt, One Road". Prima etapă a ambițiosului proiect privind Ruta de Transport Internațional Transcaspică (TCITR), care leagă China de Kazakhstan, Azerbaidjan, Georgia, Turcia și mai departe de Europa, a fost inaugurată în august 2015. Aceasta cuprinde 4.000 km de cale ferată cu o capacitate de transport prevăzută până în 2020 de 13,5 milioane tone de mărfuri și 300.000 containere TEU. În prezent, schimburile comerciale UE-China depășesc un miliard EUR pe zi.³¹ De asemenea, se cuvine menționată creșterea spectaculoasă a cooperării industriale și tehnologice dintre China și Israel. 40% din capitalul de risc investit în Israel provine din China (1,77 miliarde USD).³²

Spre deosebire de Rusia, China nu a văzut modernizarea și integrarea euroatlantică a fostelor republici sovietice sau a foștilor sateliți ca o amenințare, ci mai degrabă ca o oportunitate pragmatică de afaceri, cu rezultat prezumat de tip win-win. În 2012, la inițiativa Beijing-ului a avut loc la Varșovia un summit China – Europa Centrală și de Est (CCEE) la nivel de prim-miniștri, unde au fost discutate aspecte practice privind dezvoltarea cooperării economice, dar și în alte domenii. Ca un prim pas, a fost oferit un credit în valoare de 10 miliarde USD țărilor central și est-europene, în principal pentru proiecte de infrastructură în regiunea Mării Negre, Balcani și părți din Europa Centrală. Indiferent de planurile pe care China le-ar putea avea în imediatata sa vecinătate, în particular în Marea Chinei de Sud, Beijing-ul s-a distanțat de aventurile militare ale Rusiei din 2008 încoace, contrar așteptărilor Moscovei.

---

³¹ Azad Garibov, în *Eurasia Daily Monitor*, Jamestown Foundation, Washington, D.C., vol. 13, issue 75, 18 aprilie 2016.

³² "How isolation is bringing China and Israel together", în *Stratfor*, 18 mai 2016.

Un alt actor extra-regional care trebuie urmărit cu atenție este **Iranul**, care a curtat cu asiduitate majoritatea țărilor din regiunea Mării Negre și din Balcani, având mari speranțe, mai ales după încheierea acordului în domeniul nuclear, să revină în forță pe piețele din regiune.

Schimbarea paradigmei regionale

Văzut cândva ca un teren de controverse și rivalități la intersecția periferiilor unor mari imperii³³, spațiul extins al Mării Negre a căpătat în ultima vreme o centralitate proprie și cumva incomodă. Dinamica regională reclamă o reconsiderare atentă a premiselor teoretice și a evaluărilor analitice existente pentru a le racorda la noile realități, a înțelege ce se întâmplă, a identifica soluții viabile pentru vulnerabilitățile, riscurile și amenințările actuale și a valorifica oportunitățile care pot apărea pe parcursul acestui proces de profunde transformări.

Instabilitatea generată de Federația Rusă în dorința sa de a modifica echilibrul strategic în regiune prin recurgerea la forța militară brută, acțiunile sale menite să blocheze parcursul european al Ucrainei, Republicii Moldova și Georgiei, utilizarea energiei ca instrument de presiune geopolitică, intervențiile constante în Balcani și Orientul Mijlociu, atacarea sistemului liberal de valori, încurajarea discursului extrem-naționalist și populist – toate acestea constituie îndemnuri de a anticipa ceea ce ar putea urma și a descuraja posibile provocări viitoare la adresa stabilității și securității regionale.

Concepția asupra securității adoptată oficial de NATO se bazează pe ipoteza că principalele provocări în Europa pot veni din două direcții. Una este Flancul Estic, întinzându-se de la Marea Baltică până la Marea Neagră și estul Mediteranei, care include conflictele „înghețate”, anexarea Crimeei și confruntările de tip hibrid din estul Ucrainei și alte locuri. A doua este Flancul Sudic, care include migrația ilegală masivă, state eșuate, insurecții militare pe fond etnic, identitar sau religios și activități teroriste. Unele riscuri la adresa intereselor de securitate ale aliaților sunt similare, altele diferă substanțial.

În același timp, indiferent de intențiile declarate sau diferențierile sugerate între cele două segmente ale Flancului Estic al NATO și UE – nordul (regiunea baltică) și sudul (Marea Neagră

---

³³ Profesorul Charles King (Georgetown University) a intitulat, în ordine cronologică, fiecare capitol al cărții sale după numele dat mării de puterile dominante ale timpului, în limba fiecăreia. Charles King, *The Black Sea: A History*, Oxford University Press, 2004.

cu extindere până în estul Mediteranei) – nevoile lor de securitate sunt în esență aceleași în termenii de capacitate de răspuns și descurajare activă. În plus, în timp ce în segmentul de nord potențialul conflictual este serios, dar improbabil în actuala conjunctură, în segmentul de sud acesta este cinetic și în desfășurare. Este de reținut faptul că flota Mării Negre se află pe locul 3 ca importanță în ierarhia forțelor navale ale Rusiei, după flota Nordică și cea din Pacific, dar înainte de flota din Marea Baltică și flotila din Marea Caspică.³⁴

Demersurile făcute în regiunea Mării Negre începând din 1992 în vederea constituirii unor structuri de cooperare regională, în special în domeniile economic, energetic și de infrastructură, au stagnat practic și sunt acum blocate. Preocupările principale au trecut brusc de la căutarea unor domenii de cooperare constructivă la gestionarea provocărilor strategice ce rezultă din modificarea drastică a echilibrului militar regional, mai ales în sfera forțelor navale și aeriene, și a consecințelor juridice și teritoriale previzibile ale anexării Crimeei de către Rusia, inclusiv în ceea ce privește spațiul maritim.

Recentele evoluții din Balcani, amplificate de criza migrației, generează preocupări legitime în acest context. Acordurile de la Dayton, care au pus capăt războaielor din fosta Iugoslavie, și-au îndeplinit menirea, dar în același timp au antrenat o seamă de consecințe neintenționate care ar mai putea căpăta un potențial exploziv. Perspectiva aderării viitoare la UE acordată țărilor din Balcanii de Vest s-a concentrat în principal pe aspectele legate de tranziție, precum armonizarea legislației și construirea capacității de bună guvernare, acordând mai puțină atenție problemelor politice nerezolvate și tensiunilor latente.

Nu este o exagerare să spunem că regiunea Mării Negre și Balcanii concentrează în prezent vulnerabilitățile pe care NATO le-a identificat pentru flancurile Estic și Sudic ale Alianței. Aranjamentele politice consfințite prin Actul Final de la Helsinki din 1975 și înțelegerile subsecvente privind controlul armamentelor, care au marcat sfârșitul războiului rece, au devenit acum nefuncționale, în timp ce – conform ministrului rus al Apărării – o nouă arhitectură de securitate în Europa este dificil de construit din cauza lipsei acute de încredere reciprocă.³⁵ Transformarea militară accelerată a Rusiei și acțiunile fizice întreprinse din primăvara anului 2014 schimbă practic termenii de referință ai relației Rusia-NATO. Într-o logică distorsionată, orice reacție din partea Alianței la tentativele Rusiei de a schimba prin forța armelor *status quo*

---

³⁴ “Black Sea Fleet projects Russian power westwards”, *Oxford Analytica Daily Brief*, 15 aprilie 2016.

³⁵ Pavel Felgenhauer, “Kremlin paranoia overwhelms Russia”, în *Eurasia Daily Monitor*, Jamestown Foundation, volume 13, issue 83, 28 aprilie 2016.

strategic este interpretată abuziv ca o provocare, necesitând răspunsuri „adecvate”, creându-se astfel o spirală periculoasă a escaladării cu final incert.³⁶

Circumstanțele schimbătoare necesită reafirmarea determinării și interesului strategic al UE și NATO de a păstra cele două regiuni (Marea Neagră și Balcanii) pe orbita euroatlantică prin măsuri concrete care să consolideze opțiunea lor democratică, stabilitatea și securitatea acestora. Avansul strategic al Rusiei poate fi contracarat prin includerea celor două regiuni într-un concept regional consolidat, reflectat în politicile și programele specifice ale Occidentului, cu ajustări corespunzătoare de accent și nuanță. Într-un remarcabil demers vizionar, comunitățile diplomatică și academică din Statele Unite au identificat din vreme considerentele de ordin strategic și moral care susțin o viziune integrată a viitorului regiunii Mării Negre în corelație cu Balcanii și Orientul Mijlociu.³⁷ Viitorul prevăzut se întâmplă acum.

În mod tradițional, politicile regionale ale României, modelate de așezarea sa geografică și experiența istorică, s-au concentrat pe 3 direcții principale: dimensiunea central-europeană și, în continuare, vestică (cu o componentă danubiană), dimensiunea estică (inclusiv regionalismul la Marea Neagră) și dimensiunea balcanică. În urma aderării la NATO și UE și asumării poziției comune a Alianților față de Vecinătatea Estică și Balcanii de Vest, România și-a consolidat postura de securitate națională și legăturile cu un sistem de valori care este și al său, precum și cu surse durabile de prosperitate. Atingându-și astfel obiectivele strategice pe dimensiunea central-europeană și vestică, acțiunile regionale constructive ale României s-au putut concentra pe promovarea cooperării în regiunea Mării Negre și îmbunătățirea treptată a relațiilor cu țările din Balcani prin angajamente bilaterale și trilaterale. Mediul geopolitic schimbat impune acum României regândirea priorităților sale regionale în concordanță cu realitățile dinamice ale momentului și asumarea responsabilităților aferente alături de prietenii și aliații săi.

Atenție la „lebedele negre”

S-au întâmplat atâtea surprize în regiunea extinsă a Mării Negre în ultima perioadă încât orice încercare de a ghici ceea ce ar mai putea urma este o sarcină ingrată. Există, totuși, o serie de

---

³⁶ Andrew Monaghan, “No going to Business as Usual for NATO and Russia”, *Chatham House (RIIA) online*, Londra, 25 aprilie 2016.

³⁷ Ronald D. Asmus și Bruce Jackson, “The Black Sea and the frontiers of freedom”, în *Policy Review* No. 125, Washington, D.C., iunie-iulie 2004.

evoluții ipotetice care, deși improbabile, ar putea deveni realitate, cel puțin teoretic. Ordinea în care sunt prezentate mai jos nu indică gradul lor de probabilitate. În toate scenariile prezentate accidentul, eroarea umană sau calculul greșit reprezintă o posibilitate.

- *Reluarea ostilităților militare, de această dată la nivel interstatal, între Rusia și Ucraina.* Aceasta s-ar putea întâmpla ca urmare a unei ofensive majore a uneia dintre părți în regiunile separatiste din Donbas, în cazul eșuării proceselor Minsk I și II. O altă variantă ar fi o acțiune deliberată a Rusiei pentru a asigura un coridor terestru către Crimeea în tentativa de a resuscita, măcar parțial, conceptul proiectului „Novorossia”.
- *O confruntare directă, de intensitate medie, între Rusia și Turcia.* Aceasta ar fi posibilă în eventualitatea unui război deschis între Armenia și Azerbaidjan pentru enclava Nagorno-Karabach, forțând Moscova și Ankara să susțină una dintre părți. Un alt declanșator ar putea fi un incident aerian sau naval serios care ar provoca o reacție disproporționată. În ambele cazuri NATO ar avea de luat o decizie dificilă.
- *Slăbirea substanțială a instituțiilor europene, reformatarea drastică sau chiar dizolvarea UE așa cum o știm noi.* Într-un astfel de scenariu, angajamentele de apărare ale unor state vestice și central-europene în cadrul NATO s-ar putea reduce considerabil. Statele membre și partenerii de pe Flancul Estic ar fi cele mai expuse.
- *Activarea conflictului în Transnistria.* Această provincie separatistă a Republicii Moldova este situată între Ucraina și România, dar are o prezență militară rusă. Ucraina ar putea fi tentată să acționeze pentru a-și asigura controlul durabil asupra portului Odesa, de importanță vitală. De asemenea, sunt verosimile acțiuni caracteristice războiului hibrid din partea Rusiei pentru a zădărnici aspirațiile Republicii Moldova de a accede la UE (și, posibil, la NATO), profitând de situația politică fluidă din această țară.
- *Tensiuni serioase în legătură cu statutul spațiului maritim ca rezultat al încorporării Crimeei de către Rusia.* În absența unei delimitări formale, de natură juridică a apelor teritoriale și spațiului aerian, a platoului continental și a zonelor economice exclusive în Marea Neagră, Rusia acționează unilateral, impunându-și prin forță pretențiile și recurgând la confiscarea unor active. În baza dreptului internațional și practicilor acceptate, minimum ce se poate întâmpla este demararea unei serii de litigii și cazuri de arbitraj costisitoare.

Securitatea Mării Negre: o perspectivă americană

Renumitul poem "Charge of the Light Brigade", despre șarja sinucigașă de cavalerie a generalului britanic Lordul Cardigan asupra unei baterii rusești, descrie de fapt o acțiune marginală din cadrul mării bătălii de la Balaclava, una dintre primele confruntări cu rezultat indecis în războiul Crimeei. Totuși, poemul lui Tennyson a păstrat memoria acestui episod în special în versul sobru, devenit celebru: „Dar nu se întrebau de ce, își fac doar datoria și mor”. Poemul a immortalizat sacrificiul soldaților, dar l-a omis pe comandantul care a dat ordinul. Cu ocazia prezenței sale la Conferința de la Yalta din 1945, Winston Churchill a găsit timpul să viziteze locul atacului. Churchill a înțeles importanța strategică a Mării Negre, care leagă Asia Centrală, Asia Mică (Anatolia) și Europa de bazinul mediteranean, o mare internă care asigură accesul Europei către Orientul Mijlociu și Asia încă din timpul Cruciadelor.

Câmpiile scaldate în sânge descrise în poemul lui Tennyson își păstrează relevanța strategică și în ziua de astăzi. Revenirea în forță a Rusiei face ca deținerea controlului asupra Mării Negre să fie din nou de importanță strategică crucială pentru securitatea și stabilitatea europeană. Fără o ripostă directă și efectivă din partea României, Bulgariei, Turciei și a SUA, Rusia va câștiga din nou dominația asupra coridorului Marea Neagră - estul Mediteranei, amenințând direct “pântecele moale” al Europei. Atât reangajarea pe termen scurt a NATO în ansamblul său, cât și o strategie de securitate pe termen lung, care să încorporeze o arhitectură politică legitimă, sunt elemente-cheie pentru reușita răspunsului față de expansiunea rusă.

Șarja ordonată de Cardigan a fost în realitate doar un episod neînsemnat al unei bătălii indecise, una din multele care s-au dat pentru controlul Mării Negre. Stăpânirea Imperiului Otoman asupra Crimeei, Caucazului și Balcanilor i-a permis să controleze schimburile comerciale din estul Mediteranei și sudul Europei. Pe măsură ce Rusia smulgea treptat controlul asupra Mării Negre din mâna otomanilor, ultimul dintre „imperiile clădite cu praf de pușcă” a început să decadă. Războiul Crimeei a reprezentat una dintre ultimele încercări ale Imperiului Rus de a izgoni Turcia din sudul Mării Negre, Caucaz și Balcani, obiectiv pe care l-a urmărit permanent până la prăbușirea ambelor imperii după primul război mondial. În timpul primului război mondial, singura acțiune strategică imaginativă, respectiv campania de la Gallipoli, a fost menită să redeschidă ruta prin Marea Neagră pentru livrările către Rusia. Dacă britanicii ar fi câștigat, Imperiul Rus ar fi putut supraviețui războiului.

Conflictul în jurul Mării Negre a continuat în timpul celui de-al doilea război mondial, atât înainte cât și după invazia lui Hitler în Rusia. Forțele germane au înaintat rapid în Balcani și în

alte state învecinate, amenințând statele naționale slabe și divizate și zdrobind pe oricine le stătea în cale. Churchill s-a temut că Germania va ataca Strâmtoarea Dardanele sau cel puțin va constrânge Turcia să adopte o postură neutră, de complicitate activă. Aceasta ar fi amenințat pozițiile Marii Britanii în Orientul Mijlociu, precum și flancul sudic al Rusiei. În timpul invaziei în Rusia, Marea Neagră era un obiectiv strategic vital. Forțele germane și sovietice s-au luptat vreme de aproape un an pe aceleași câmpuri pe care Tennyson le-a immortalizat în poemul său. Relevanța strategică a regiunii s-a menținut în timpul războiului rece, când sprijinul Statelor Unite pentru Turcia și Grecia a reprezentat negarea dominației regionale a Rusiei. ”Exercise Longstep”, unul dintre cele mai ample exerciții comune ale NATO din timpul războiului rece, simula un atac asupra Strâmtoării Dardanele, poarta către Marea Neagră.

Impulsul primar al competiției pentru controlul regional asupra Mării Negre a rămas neschimbat de-a lungul secolelor de conflict. Ca orice punct de gâtuire a spațiului maritim, Marea Neagră permite hegemonului regional să exercite controlul asupra rutelor comerciale care o traversează. Două elemente asigură unicitatea Mării Negre – unul vine din vechime, altul ține de epoca modernă. În primul rând, proximitatea geografică a Mării Negre de sudul Europei conferă hegemonului o influență majoră în ambele regiuni. Controlul asupra Mării Negre necesită putere terestră și maritimă, spre deosebire de multe alte rute maritime pentru dominația cărora este nevoie doar de flotă. Datorită proximității și efortului propriu, cine deține hegemonia asupra Mării Negre controlează o porțiune importantă a sudului Europei. Aceasta permite exercitarea unei influențe regionale semnificative care se extinde până în Austria și Italia. În al doilea rând, dubla campanie a Rusiei în Siria și Ucraina vădește rolul central pe care îl are controlul asupra Mării Negre în cadrul strategiei sale de ansamblu. Regiunea este atât un obiectiv strategic, cât și un bazin de resurse. Fără ea Rusia nu ar putea susține simultan două conflicte de intensitate medie. În concluzie, controlul asupra Mării Negre facilitează efortul Rusiei de a-și asigura dominația în Europa de Est, Caucaz, estul Mediteranei și Orientul Mijlociu.

Faptul că Rusia se concentrează asupra sporirii capacității sale de ”soft power” și ”hard power” în regiunea Mării Negre demonstrează importanța crucială a acesteia pentru strategia de ansamblu a Rusiei. Cele două conflicte hibride susținute de Putin în Georgia și Ucraina, împreună cu sprijinul adesea uitat al Rusiei pentru Transnistria, reprezintă, practic, o mișcare de învăluire în jurul Mării Negre. Nu este o coincidență faptul că Rusia a anexat Crimeea în prima fază a intervenției sale în timpul revoluției din Ucraina. Ucraina închiriasse Rusiei pe termen lung dreptul de a-și menține bazele pe teritoriul peninsulei, dar controlul deplin asupra Crimeei îi oferă o libertate mai mare să-și dezvolte capacitățile ofensive și defensive, atât terestre, cât și maritime. Înainte de anexare, flota rusă din Marea Neagră consta din câteva crucișătoare și distrugătoare datând din era sovietică. Modernizarea intensă împreună cu expansiunea flotei au îmbunătățit drastic calitatea activelor navale ale Rusiei în Marea Neagră. Vechile nave sovietice

au fost modernizate și li s-au adăugat două fregate purtătoare de rachete din clasa *Admiral Grigorovich*.

În plus, marina militară rusă și-a extins flotila de submarine de la Sevastopol, cu încă 4-6 submarine din clasa Kilo „îmbunătățite”. Submarinele Kilo „îmbunătățite” și navele de război din clasa *Admiral Grigorovich* pot purta rachete navă-sol *Kalibr* cu rază lungă de acțiune, utilizate de Rusia în atacurile împotriva a ceea ce Moscova a pretins în mod îndoielnic că ar fi grupuri islamiste în Siria, în octombrie și noiembrie anul trecut. Aceste nave de suprafață și submarine, împreună cu câteva nave de război amfibii, ambarcațiuni pentru paza de coastă și căutătoare de mine, formează o forță navală puternică și flexibilă. Instalațiile terestre fortificate susțin flota modernizată din Marea Neagră, incluzând unități de rachete multiple anti-navă și sol-aer, precum și ”Object 100”, instalații costiere de tip sovietic îmbunătățite. O escadrilă de Su-30SM asigură apărarea spațiului aerian, în timp ce un detașament de aparate Su-24 le oferă comandanților ruși o platformă de lovire anti-navă și aer-sol cu rază lungă de acțiune.

Rusia îmbină superioritatea navală în Marea Neagră cu influența sa politico-militară crescândă în statele învecinate. „Separatiștii” pro-ruși rămân activi în estul Ucrainei, oferind forțelor terestre ale lui Putin un punct de sprijin pentru eventuale operațiuni viitoare. Rusia continuă să încurajeze elementele politice eurosceptice din Balcani și să organizeze constant exerciții militare comune cu partenerul său tradițional, Serbia. În acest moment, puterea politică sporită și poziționarea militară puternică fac din Rusia un virtual hegemon al regiunii. Drepturile conferite prin tratate permit Rusiei strangularea Mării Negre. În prezent, este permis accesul tuturor navelor de război străine prin Strâmtoarea Dardanele în timp de pace. Aceasta înseamnă că atâta timp cât conflictele în care este implicată Rusia sunt de intensitate redusă, Turcia nu poate întrerupe legătura între Dardanele și estul Mediteranei fără a risca o confruntare majoră.

În Marea Neagră există puține capacități pentru a contracara ambițiile de dominație ale Rusiei. Turcia, cea mai solidă putere militară regională în afară de Rusia, are în dotare un număr de fregate purtătoare de rachete, suplimentate de submarine de atac vechi, de construcție germană, și corvete purtătoare de rachete. În absența altor preocupări externe, forțele navale turce, susținute de forțele sale aeriene, dotate cu aparate F-16 și F-4, ar putea, probabil, face față forțelor ruse din regiune. Însă preocupările de securitate ale Turciei depășesc regiunea Mării Negre. Astfel Rusia și Turcia sunt oarecum la paritate în plan regional. România și Bulgaria au forțe navale și aeriene similare. Ambele dețin câteva fregate și submarine învechite, iar acoperirea aeriană este asigurată de avioane de vânătoare modernizate care datează din timpul războiului rece. Rusia a sugrumat flota ucraineană în timpul anexării Crimeei, capturând majoritatea navelor și momind o serie de ofițeri superiori să treacă de partea sa. În prezent, flota ucraineană nu mai este o forță combatantă efectivă.

Abordarea americană a situației din regiune a fost una de angajament moderat, dar în creștere treptată. Task Force East reprezintă angajamentul terestru american pentru securitatea Mării Negre. Aceasta este în prezent prea mică pentru a avea un efect major în cazul unui conflict viitor, având în vedere că majoritatea trupelor sunt restricționate la nivel de batalion. Până acum câteva săptămâni, forțele navale americane nu au avut operațiuni consistente în afara estului Mediteranei, deplasarea în zonă a portavionului *Truman* având ca principală sarcină atacurile anti-ISIS. Totuși, Flota a 6-a rămâne doar o comandă de tranziție, cu numai 4 distrugătoare purtătoare de rachete și o navă de comandament staționată permanent. SUA continuă să efectueze exerciții navale anuale cu flotele partenere din Marea Neagră, iar distrugătorul *Porter* a fost trimis în regiune pentru a continua această tradiție. Perioada de staționare a distrugătorului *Porter* este limitată la 21 de zile, conform obligațiilor consemnate în tratatul din 1936.

Prin puterea militară și influența politică în creștere, Rusia își depășește rivalii din regiunea Mării Negre. Alături de criza refugiaților în Europa, euroscepticismul crescând și răspândirea traficului de narcotice la nivel mondial, aceste elemente sporesc în mod clar vulnerabilitatea regiunii față de actele de violență, accidentale sau intenționate. Răspunsul Statelor Unite s-a bazat pe strategia constituirii unei „mici antante” pentru a îngreui expansiunea regională a Rusiei prin dezvoltarea lentă a parteneriatelor cu țările mai mici precum România și Bulgaria. În mod foarte asemănător cu funcționarea „miciei antante” a Franței din perioada interbelică, SUA speră să valorifice la maximum resursele limitate bazându-se pe aceste state mici pe care să le susțină din umbră. În anii 1930, Hitler a rupt în bucăți „mica antantă”, anexând și subjugând fiecare stat membru pe tot timpul războiului. Fără o schimbare a strategiei SUA și NATO, există riscul ca aceeași soartă să pască state precum România, Bulgaria, Republica Moldova și, mai târziu, statele din Balcani într-o stare de cvasi-independentă sub dominația Rusiei. În prezent, Marea Neagră este, conform cuvintelor președintelui turc Recep Erdogan, „aproape un lac rusesc”.

Luând în considerare aceste riscuri, cum ar putea SUA să reacționeze la situația prezentă? Pe termen scurt, Statele Unite își vor îmbunătăți propriile interese de securitate în regiune prin menținerea pârgiiilor de influență și sporirea prezenței în estul Mediteranei. Aceasta include rotația unor formațiuni majore, precum Carrier Strike Groups și Expeditionary Strike Groups, în cadrul spațiului de operațiuni al Flotei a 6-a, pentru a contrabalansa expansiunea puterii militare a Rusiei. Din păcate, forțele navale americane sunt insuficiente pentru acoperirea unor arii atât de vaste, iar restricțiile legale menționate anterior nu le permit să opereze în Marea Neagră mai mult de 3 săptămâni. Dezvoltarea bazelor terestre este, totuși, o opțiune. Pe lângă forțele de uscat tradiționale, marina militară poate desfășura platforme de război anti-submarine, ca P-8 sau mai degrabă P-3 – având în vedere angajamentele din Pacific – pentru a contracara submarinele

rusești. Folosirea dronelor pentru monitorizarea activităților Rusiei reprezintă o altă metodă cu costuri reduse de a crește angajamentul american în regiune.

Ținând cont de limitările actuale ale capacităților americane, o măsură pe care Statele Unite o pot lua fără a adăuga o povară financiară majoră, este încurajarea exercițiilor comune între Turcia, România, Bulgaria și Ucraina, precum și exercițiile între state din Balcani. Turcia a făcut deja demersuri în acest sens în martie 2016, organizând exerciții de mici dimensiuni cu ceea ce a rămas din flota ucraineană. România și Bulgaria continua să participe activ la exercițiile de anvergură ale NATO, fiind prezente la exercițiul "Anakonda-16" din luna iunie, în Polonia. Sporirea numărului de exerciții regionale va consolida coeziunea între forțele armate și va demonstra hotărârea în fața presiunilor Rusiei. Un exercițiu naval de amploare, incluzând unități din România, Bulgaria, Turcia și Ucraina, ar trebui să fie obiectivul imediat al Statelor Unite și al celor patru puteri regionale. În estul Mediteranei, Ciprul contribuie la exercițiile "Noble Dina", deși nu are flotă. Astfel, nu prea există impedimente practice privind participarea României și Bulgariei la exercițiile navale regionale, ambele state având nave militare de suprafață.

Pe termen lung, este necesară o reevaluare radicală a arhitecturii regionale de securitate. O astfel de reevaluare va include, probabil, prezența americană pe termen lung în estul Mediteranei, dacă nu și în Marea Neagră. Un prim pas eficient ar fi crearea unei baze navale americane majore și permanente pe litoralul Israelului sau Greciei, pentru a reduce costurile implementării și ale cooperării viitoare cu Aliații. De asemenea, este necesară suplimentarea forțelor terestre în Europa de Est. O astfel de arhitectură de securitate trebuie să se extindă dincolo de Marea Neagră și sudul Europei, incluzând state din estul Mediteranei și Caucaz. Israelul, Ciprul și Azerbaidjanul sunt potențiali parteneri. În ciuda diverselor obstacole politice în calea cooperării între puterile regionale, amenințarea dominației rusești este un îndemn puternic la acțiuni comune pentru țările din întreaga regiune a Mării Negre, Caucazului, Balcanilor și estului Mediteranei.

Statele Unite ar avea de câștigat, de asemenea, dacă ar încuraja statele din regiunea Mării Negre să-și întărească forțele navale. România în particular ar putea beneficia de pe urma achiziționării unor fregate și distrugătoare pentru a echilibra avantajul actual al Rusiei. România ar putea utiliza și rachete cu rază lungă de acțiune pentru a atenționa navele militare rusești.

Când actuala Administrație americană a preluat puterea acum aproape 8 ani, ea a venit cu o concepție nouă, netestată și nejustificată, conform căreia târgurile strategice cu statele adversare,

limitarea prezenței militare regionale a Statelor Unite și reducerea organismului militar al SUA vor putea asigura echilibrele regionale. Administrația a considerat prezența puterii ”soft” și ”hard” a SUA la nivel mondial nu ca un garant al stabilității și păcii, ci mai degrabă ca o provocare ce ar duce la rezultate contrare.

Faptele nu au confirmat această ideologie. Așa-numitul ”reset” al relațiilor cu Rusia nu a adus rezultate pozitive. Relațiile profund nesatisfăcătoare dintre Israel și SUA au îndemnat liderii israelieni să caute alți parteneri și prieteni de încredere. Marea târguială cu Iranul nu a determinat nici moderarea ambițiilor conducătorilor săi în domeniul programelor nucleare și de rachete balistice, nici atenuarea ideologiilor lor jihadiste. În schimb, a sporit considerabil resursele financiare cu care clerul iranian își poate îndeplini ambițiile hegemonice la nivel regional și pe un plan mai larg. Așa-numitul „pivot asiatic” este la fel de știrb ca o bunicuță care nu a fost niciodată la dentist.

Rusia construiește submarine mai rapide și mai silențioase, capacități anti-acces în Marea Baltică și Marea Neagră și baze militare în Arctica. Schimbarea regimului comunist cu unul hrăpăreț nu a adus un element de moderație în politica externă a Rusiei. Atât comuniștii, cât și succesorii lor s-au confruntat cu provocări economice serioase, dar fiecare regim a reușit să le depășească. Sfidările lui Putin la adresa NATO sunt, în mod convingător, mai agresive și mai reușite decât cele ale regimului comunist, în al cărui KGB a servit ca ofițer superior. Rusia lui Putin este la fel de amorală ca cea a lui Stalin.

Occidentul fie se va împotrivi acestor sfidări, fie va ceda în fața lor. Astăzi, ca și în timpul războiului rece, solidaritatea NATO, voința membrilor săi de a-și îndeplini obligațiile de apărare, rolul de lider al Statelor Unite și cooperarea regională sunt elemente-cheie pentru pacea și prosperitatea acestei regiuni și a întregii Europe.

Câteva concluzii și recomandări

1. Evoluția situației militar-strategice și politice în regiunea extinsă a Mării Negre are consecințe dincolo de acest spațiu, afectând interesele de securitate ale Occidentului, în particular cele ale Statelor Unite și ale Alianțelor.

2. Se pare că o reevaluare a amenințărilor de securitate pe Flancurile Sudic și Estic ale NATO este necesară, făcând o diferență clară între provocările militare și cele non-militare.
3. Trebuie să se acorde un tratament egal vulnerabilităților percepute pe cele două paliere ale Flancului Estic – nordul (regiunea baltică) și sudul (Marea Neagră) - cu accent pe o creștere proporționată a capacităților de avertizare și descurajare ale Alițiilor în raport cu dispozitivul real de forțe pe cele două dimensiuni.
4. O prezență navală și aeriană permanentă a NATO în Marea Neagră este pe deplin justificată, cu scopul de a corecta dezechilibrul care se creează, posibil pe baze rotaționale pentru a fi în acord cu prevederile Convenției de la Montreaux din 1936.
5. Este necesară evaluarea realistă a naturii și scopului conflictelor prelungite din bazinul Mării Negre pentru a pune la punct instrumentele politice și diplomatice adecvate în vederea dezamorsării potențialului lor exploziv și facilitării unei eventuale soluționări.
6. Trebuie analizate consecințele pe termen lung ale anexării ilegale a Crimeei de către Rusia, inclusiv implicațiile juridice și economice.

Autori:

Sergiu CELAC, de asemenea editorul lucrării

Seth CROPSEY

Dan DUNGACIU

Iulian FOTA

Cosmin IONIȚĂ

Dr. Seth Cropsey este Senior Fellow la Hudson Institute din Washington și, de asemenea, director al Center for American Seapower, din cadrul aceluiași institut. Cropsey a fost ofițer de marină din 1985 până în 2004, precum și Subsecretar adjunct în cadrul Marinei SUA în timpul Administrațiilor lui Ronald Reagan și George H. W. Bush. Este autorul cărții ”*Mayday: The Decline of American Naval Supremacy*”, Editura Overlook Press, 2014.

Majoritatea autorilor români sunt foști înalți oficiali și membri ai Consiliului Științific al New Strategy Center.

Contribuții: Răzvan BUZATU și Alexandru COITA.